

## TRẦN THỦ ĐỘ VỚI LỊCH SỬ NỬA ĐẦU THẾ KỶ XIII

PGS. PTS. Nguyễn Danh Phiệt  
(Viện Sử học)

Sử chép Trần Thủ Độ mất năm Giáp Tý, Thiệu Long thứ 7, thọ 71 tuổi. Từ đó ta biết ông sinh vào năm 1194 và mất năm 1204. Ông là một nhân vật có vai trò nổi bật trong lịch sử vào buổi cuối Lý đầu Trần, nghĩa là vào những thập kỷ thuộc nửa đầu thế kỷ XIII.

Cũng theo ghi chép của sử sách, họ Trần đã có vị trí trong vương triều Lý từ ngày ông hoàng thái tử Sảm, con thứ 3 của Lý Cao Tông, chạy loạn về thôn Lưu Gia (Hưng Hà, Thái Bình ngày nay) vào năm 1209, mà cô Trần Thị Dung - con gái của Trần Lý, là chiếc cầu nối. Tuy nhiên cũng phải đến 16 năm sau, vào năm 1225 đến Trần Thủ Độ - chú họ của Trần Cảnh - giữ chức Điện tiền chỉ huy sứ, lĩnh quân cấm vệ, mới là người dứt điểm chuyển chiếc ngai vàng từ bà nữ hoàng họ Lý mới lên 7 tuổi sang tay Trần Cảnh tức Trần Thái Tông 8 tuổi, mở đầu vương triều Trần. Từ đó ông không chỉ là người có công lớn trong việc lập nên vương triều Trần mà còn là nhân vật trụ cột của vương triều này trong tổ chức quân lý, xây dựng và bảo vệ đất nước với cương vị là Quốc thượng phụ rồi Thái sư.

Chép về ông, nhóm sử thần thời Lê cũng khẳng định công lao của ông "đã giúp nên vương nghiệp và giữ

được tiếng tốt cho đến lúc mất" (1). Mặt khác họ cũng lên án ông khá gay gắt: "Cái tội giết vua, thông dâm với hoàng thái hậu thì khó lẩn tránh với đời sau vậy" (2). Sử gia triều Nguyễn còn nặng lời hơn.

Chuyện xảy ra vào năm 1226, khi Lý Huệ Tông dời đến tu ở chùa Chân Giáo, Trần Thủ Độ ép nhà vua phải tự tử, giáng hoàng hậu Trần Thị Dung làm Thiên Cực công chúa và lấy bà làm vợ, được ban châu Lạng làm thang mộc ấp. Ta biết lúc này vua Trần Thái Tông tức Trần Cảnh mới lên 8 tuổi (tuổi âm lịch), quyền bính xếp đặt đều trong tay Trần Thủ Độ.

Dẫn điều ghi chép của sử sách như trên chúng tôi muốn lưu ý đến quan điểm chính thống của sử gia thời phong kiến đối với Trần Thủ Độ. Đó là quan điểm chính thống thì sự chi phối của nó đối với xã hội không nhỏ. Chính vì vậy nghĩ đến Trần Thủ Độ, cho đến ngày nay, người ta thường ít chú ý đến mặt tích cực của ông mà chỉ thấy hiện ra một con người đầy âm mưu, thủ đoạn đến tàn bạo. Có lẽ vì thế mà từ trước đến nay, nếu tôi không nhầm thì tên ông chưa từng được dùng để đặt cho một đường phố, một công viên, dù là nhỏ. Như vậy ông không được xếp vào hạng danh nhân. Tôi băn khoăn liệu có quá khe khắt và bất công đối với ông không?

Trước hết, tôi nghĩ rằng vào đầu thế kỷ XIII, vương triều Lý bước vào chặng tàn lụi, xã hội không ổn định. Tình trạng mất ổn định, loạn lạc này không xuất phát từ một cuộc khủng hoảng kinh tế - xã hội kéo theo khủng hoảng về chính trị như vào cuối thế kỷ XIV hoặc đầu

thế kỷ XVI, XVIII chẳng hạn. Từ nhà Lý sang nhà Trần chỉ là một chuỗi vận động liên tục trong quá trình phát triển lịch sử. Nhà nước quân chủ Lý cũng như nhà nước quân chủ Trần xuất hiện trên một mặt bằng chung về các phương diện kinh tế, chính trị, văn hóa và xã hội. Nếu có khác chỉ là ở mức độ. Đó là quá trình xóa bỏ tình trạng phân tán, xây dựng củng cố nhà nước quân chủ trung ương tập quyền, là quá trình chủ động từng bước tiếp thu hệ tư tưởng Nho giáo qua giáo dục và khoa cử song song với việc phát triển mạnh mẽ của đạo Phật tạo nên một sắc thái đặc biệt, khai phóng của văn hóa văn minh thời Lý Trần. Về mặt kinh tế, sở hữu tư nhân về ruộng đất đang ngày càng tăng trưởng, phong phú về loại hình, đã và đang là cơ sở mở mang công thương nghiệp ở một mức độ nhất định, đồng thời là động lực thúc đẩy sự phân hóa xã hội ngày một mạnh mẽ. Tóm lại đó là một quá trình phát triển liên tục thể hiện sức vươn lên mạnh mẽ của dân tộc, khẳng định nền độc lập tự chủ và sự trường tồn của đất nước, bất chấp mọi thế lực xâm lăng lớn nhỏ: Tống, Mông Nguyên, Champa...

Tình trạng loạn lạc vào cuối thời Lý xuất phát từ sự hèn kém của người đứng đầu nhà nước quân chủ, đặc biệt từ Lý Cao Tông giữ ngôi từ 1176 đến 1210, kéo theo sự suy yếu, bất lực của bộ máy quản lý nhà nước. Hoàng Thái tử Sảm kế vị, tức Huệ Tông, thể chất yếu đuối bệnh tật (bị điên). Cuối cùng vận mệnh đất nước đặt vào tay công chúa 7 tuổi - Lý Chiêu Hoàng. Điều này không phải là biểu hiện của sự khủng hoảng thể chế chính trị, mà là sự yếu kém, bất cập của người đứng đầu nhà nước

quân chủ dẫn đến sự xuất hiện vương triều Trần với vai trò quyết định của Trần Thủ Độ.

Chúng tôi nhấn mạnh đến vai trò quyết định không chỉ vì ông là người đạo diễn và thiết kế màn kịch thay đổi triều đại, mà chủ yếu ở chỗ vua Trần Thái Tông lên ngôi mới tám tuổi, linh hồn của vương triều chính là Trần Thủ Độ.

Nói một cách khác, vận mệnh của đất nước trong buổi đầu vương triều Trần nằm trong tay Trần Thủ Độ. Từ thực tế diễn biến lịch sử vào đầu thế kỷ XIII ta có thể hình dung được vị trí và vai trò của ông trong sự phát triển lịch sử nói chung, xây dựng nhà nước quân chủ trung ương tập quyền nói riêng, ở những thế kỷ đầu của kỷ nguyên Đại Việt.

Quả vậy, với một ông vua trẻ con, một hoàng hậu cũng là trẻ con thì mọi việc đều nằm trong tay Thái sư thống quốc hành quân vụ chinh thảo sự Trần Thủ Độ. Về đối nội đó thanh trừ mối họa của vương triều cũ (giết vua và tôn thất nhà Lý, đổi họ Lý ra họ Nguyễn), dẹp Nguyễn Nộn Đoàn Thượng bằng ân uy (đánh dẹp, ban tước Hoài Đạo vương cho Đoàn Thượng (1226), Hoài Đạo Hiếu Vũ vương cho Nguyễn Nộn (1228); quy định thế thức đồn từ văn khế (1227); xét duyệt hộ khẩu (1228); sửa sang, quy hoạch lại kinh thành (1230); biên soạn Quốc triều thông chế, sửa đổi hình luật lễ nghi (1230); sửa đổi quan từ phủ lộ cho đến xã, đặt xã quan; tổ chức đắp đê phòng lụt từ đầu nguồn cho đến cửa biển (1248)... Về đối ngoại đó là quan hệ bang giao với các nước láng

giống đặc biệt là Tống và Champa. Hân là bên cạnh Trần Thủ Độ còn có Trần Thừa (bố của Trần Thái Tông) từng giữ chức Nội thị phán thủ, Phụ quốc thái úy dưới triều Lý Huệ Tông; tham gia nhiếp chính khi Trần Cảnh lên ngôi (1225), giữ chức Thái thượng hoàng (1226). Ta còn biết Trần Thừa mất năm 1234 thọ 51 tuổi, lúc này nhà vua 16 tuổi. Như vậy khi Thái thượng hoàng Trần Thừa mất nhà vua còn ở tuổi vị thành niên - chưa đến 18 tuổi.

Dẫn tài liệu trên chúng tôi chỉ muốn lưu ý rằng thượng hoàng vốn là chế độ đặc biệt của nhà Trần và có vai trò rất lớn trong cầm quyền, nhưng ở trường hợp Trần Thừa chưa phải là người quyết định. Ông chưa từng làm vua mà giữ chức Thái thượng hoàng, khác với các thượng hoàng sau này, từ Trần Thái Tông trở đi. Thái Tông sau 33 năm giữ ngôi vua lui về làm Thái thượng hoàng (1258) giúp Thánh Tông rồi Nhân Tông cầm quyền, dựng nước và giữ nước. Ta biết bên cạnh Thái úy Trần Thủ Độ còn có Trần Liễu giữ chức Thái úy năm 1228, kiêm Phụ chính vào năm 1234 và các vương hầu còn trẻ tuổi khác. Nhưng chỉ một việc đem vợ Trần Liễu vào cung, rồi dần xếp mọi việc rắc rối trong cung đình đến việc sắp đặt triều chính, ta nhận biết được vai trò chủ chốt của Trần Thủ Độ.

Cũng từ ghi chép của sử sách, mọi người đều biết câu nói nổi tiếng, bất hủ của Trần Thủ Độ trả lời vua Trần Thái Tông trong chống giặc Mông Cổ vào năm 1257: "Dầu thần chưa rơi xuống đất xin Bệ hạ đừng lo". Lúc này Trần Thủ Độ 54 tuổi. Qua câu nói của ông ta phát